

KUREYŞAN OCAĞI'NIN TARİHSEL VE İNANÇSAL BOYUTLARI: ERZİNCAN ÖRNEĞİ

Historical and Religious Aspects of the Kureyşan Ocak: The Case of Erzincan

Historische und religiöse Dimensionen des Kureyşan-Ocaks am Beispiel Erzincans

Elif KÖMÜRCÜ *

ÖZ

Alevilik, İslam düşüncesi içerisinde özellikle Hz. Ali ve ehlibeyit sevgisine dayanan, tasavvufi öğretilerle harmanlanmış özgün bir inanç sistemidir. Bu inanç yapısı, tarihsel süreç içinde bireysel ibadet pratikleri ve sosyal örgütlenme biçimleri üzerinden kendini var etmiştir. Anadolu'da Aleviliğin kurumsallaşmasında en önemli yapılardan biri olan ocak sistemi, dinî otoriteyi temsil eden dede ocakları aracılığıyla inançsal ve kültürel devamlılığı sağlamıştır. Bu bağlamda Kureyşan Ocağı, Alevilik içerisindeki en köklü ve etkin ocaklardan biri olarak öne çıkar. Anadolu'nun doğusunda, özellikle Erzincan ve çevresinde derin kökler salan bu ocak hem tarihsel sürekliliği hem de inançsal öğretileriyle dikkat çekmektedir. Kureyşan Ocağı'nın tarihsel gelişimi, Aleviliğin genel tarihsel seyriyle iç içe ilerlemiştir. Ocak, seyyidlik iddiası ve Hz. Ali soyuna dayandırılan silsilesiyle Alevi toplulukların dinî otorite arayışında önemli bir referans noktası olmuştur. Aynı zamanda ocak pirlilerinin toplumsal yaşamdaki rehberliği, sadece dinî ritüellerle sınırlı kalmamış; adalet, barış, paylaşım ve dayanışma gibi değerlerin aktarımında da belirleyici olmuştur. Bu yönüyle Kureyşan Ocağı, tarih boyunca inançsal ve sosyokültürel bir merkez işlevi görmüştür. Özellikle Erzincan bölgesi, Aleviliğin tarihsel dokusunda müstesna bir yere sahiptir. Erzincan, tarih boyunca farklı inanç ve etnik yapıların bir arada yaşadığı, Aleviliğin hem niceliksel olarak yoğun hem de

* Arş. Gör. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzincan, Türkiye, elif.komurcu@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0674-1769.

niteliksel olarak zengin biçimlerde yaşandığı önemli bir coğrafyadır. Bu bölgedeki Alevi toplulukların inanç sistemlerinin şekillenmesinde, Kureyşan Ocağı'nın öğretileri, dede-talip ilişkileri, cem erkânları ve sözlü kültüre dayalı bilgi aktarımı belirleyici rol oynamıştır. Kureyşan Ocağı da Erzincan'da yaşayan talip toplulukları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş, cem erkânının yürütülmesi, musahiplik kurumunun devam ettirilmesi ve toplumsal sorunların çözümünde işlevsel bir rol üstlenmiştir. Böylece ocak, dinî bir kurum olmanın yanında kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olarak da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Doğu Anadolu'da faaliyet gösteren köklü ocaklardan biri olan Kureyşan Ocağı, özellikle Erzincan ve çevresindeki Alevi toplulukların inanç yapısında önemli bir konumdadır. Özellikle bu topluluk Erzincan'da 7.260 kişilik kayda değer bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular, Kureyşan Ocağı'nın inançsal merkez niteliğiyle birlikte toplumsal ve kültürel sürekliliğin aktarımında kurumsal bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Bu çalışma, Erzincan özelinde Kureyşan Ocağı'nın tarihsel, inançsal ve toplumsal etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Aleviliğin bireysel inanç alanıyla sınırlı kalmayan; sosyal ve kültürel hayatı düzenleyen bir yapı olarak işlev gördüğü ortaya konulmaktadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak literatür taraması yoluyla Kureyşan Ocağı'nın tarihsel kökenleri ve inançsal işlevleri değerlendirilmiş, ayrıca sözlü kültür unsurları, cem erkânları ve dede-talip ilişkileri bağlamında analiz edilmiştir. Böylece, Erzincan'daki Alevi kimliği ve Kureyşan Ocağı'nın rolü tarihsel süreklilik ve inançsal pratikler ekseninde bütüncül olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kureyşan Ocağı, Alevilik, Erzincan, Anadolu, İnanç.

ABSTRACT

Alevism is a distinctive belief system within Islamic thought, shaped particularly around devotion to 'Alī and the Ahl al-Bayt and blended with Sufi teachings. Throughout history, this belief structure has maintained its existence through individual devotional practices and forms of social organization. One of the most significant structures in the institutionalization of Alevism in Anatolia is the ocak system, which has ensured religious and cultural continuity through dede lineages representing religious authority. In this context, the Kureyşan Ocaks stands out as one of the most deeply rooted and influential ocaks within Alevism. Established in eastern Anatolia, particularly in and around Erzincan, this ocak is noteworthy for its historical continuity and religious teachings. The historical development of the Kureyşan Ocak progressed in close connection with the broader historical trajectory of Alevism. With its claim to sayyid lineage and its genealogical chain traced back to the descendants of 'Alī, the ocak became an important point of reference for Alevi communities in their search for religious authority. At the same time, the guidance of the ocak's pirs in social life was not limited to religious rituals; it also played a decisive role in transmitting values such as justice, peace, sharing, and solidarity. In this respect, the Kureyşan Ocak has functioned throughout history as a religious and sociocultural center. The Erzincan region, in particular, holds a distinguished place in the historical fabric of Alevism. Throughout history, Erzincan has been an important geography where different religious and ethnic structures have coexisted, and where Alevism has been practiced in both numerically significant and qualitatively rich forms. The teachings of the Kureyşan Ocak, dede-talip relations, cem rituals, and the transmission of knowledge through oral culture have played a determining role in shaping the belief systems of Alevi communities in this region. The Kureyşan Ocak has also exerted a significant influence on talip communities living in Erzincan, assuming a functional role in the performance of cem rituals, the continuation of the musahiplik institution, and the resolution of social problems. Thus, the ocak has emerged not only as a religious institution but also as a carrier of cultural continuity. In this context, the Kureyşan Ocak, one of the long-established ocaks active in Eastern Anatolia, occupies an important position within the belief structure of Alevi communities, particularly in and around Erzincan. This community is observed to have a considerable population of 7,260 people in Erzincan. The findings indicate that the Kureyşan Ocak, in addition to its character as a religious center, has undertaken an institutional function in the transmission of social and cultural continuity. This study aims to examine the historical, religious, and social influences of the Kureyşan Ocak in the specific context of Erzincan. Accordingly, it demonstrates that

Alevism is not confined to the sphere of individual belief, but functions as a structure that regulates social and cultural life. Based on a qualitative research method, the study evaluates the historical origins and religious functions of the Kureyşan Ocak through a review of the relevant literature. It also analyzes elements of oral culture, cem rituals, and dede-talip relations. In this way, the role of the Kureyşan Ocak in the formation of Alevi identity in Erzincan is examined holistically within the framework of historical continuity and religious practices.

Keywords: Kureyşan Ocak, Alevism, Erzincan, Anatolia, Belief.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Alevitentum stellt innerhalb des islamischen Denkens ein eigenständiges, insbesondere durch die Verehrung von Ali und der Ahl-i Beyt geprägtes Glaubenssystem dar, das stark von mystisch-sufischen Traditionen beeinflusst ist. Seine Ausprägung ist historisch eng mit individuellen Formen der Gottesverehrung ebenso wie mit spezifischen sozialen Organisationsstrukturen verbunden. Eine zentrale Rolle bei der Institutionalisierung des Alevitentums in Anatolien spielt dabei das Ocak-System, das über die religiöse Autorität der sogenannten Dede-Linien den religiösen und kulturellen Fortbestand der Gemeinschaften sichert. Vor diesem Hintergrund kommt dem Kureyşan-Ocak, der zu den ältesten und einflussreichsten Ocaks innerhalb der alevitischen Tradition zählt, eine besondere Bedeutung zu. Der Ocak ist insbesondere im Osten Anatoliens, vor allem in Erzincan und seiner Umgebung, tief verwurzelt und sticht durch seine historische Kontinuität und seine Glaubenslehre hervor. Seine historische Entwicklung ist eng mit der allgemeinen Geschichte des Alevitentums verflochten. Aufgrund seines Anspruchs auf seyyidische Abstammung und die genealogische Rückführung auf Ali fungierte der Kureyşan-Ocağı über lange Zeit als wichtige Bezugseinheit religiöser Autorität innerhalb alevitischer Gemeinschaften. Die gesellschaftliche Rolle der Pirs des Ocaks ging dabei deutlich über die religiöse Ritualpraxis hinaus. Sie umfasste ebenso die Vermittlung zentraler sozialer Werte wie Gerechtigkeit, Frieden, Solidarität und Teilhabe. In dieser Funktion war der Kureyşan-Ocak im Laufe der Geschichte nicht nur ein religiöses, sondern zugleich ein sozio-kulturelles Bezugssystem. Besonders deutlich zeigt sich dies in der Region Erzincan, die im historischen Gefüge des Alevitentums einen herausragenden Stellenwert einnimmt. Erzincan ist eine geografische Region, in dem unterschiedliche religiöse und ethnische Gruppen zusammenleben und in dem sich alevitische Religiosität sowohl quantitativ als auch qualitativ stark ausgeprägt hat. Die religiöse Praxis und die weltanschauliche Ausrichtung der alevitischen Gemeinschaften in dieser Region wurden maßgeblich durch die Lehren, die Dede-Talip-Beziehungen, die Cem-Rituale sowie die mündliche Tradierung von Wissen des Kureyşan-Ocaks geprägt. Dieser hatte dabei einen nachhaltigen Einfluss auf die in Erzincan ansässigen Talip-Gemeinden und übernahm zentrale Funktionen bei der Durchführung der Cem-Zeremonien, der Aufrechterhaltung der Musahiplik-Tradition sowie bei der Vermittlung und Lösung sozialer Konflikte. Damit fungierte der Ocak nicht allein als religiöse Institution, sondern zugleich als Träger kultureller Kontinuität. Insgesamt nimmt der Kureyşan-Ocak innerhalb der alevitischen Gemeinschaften in Erzincan und Umgebung eine zentrale Stellung ein. Für die Region wird eine Angehörigenzahl von 7.260 Personen dokumentiert. Die

Ergebnisse der Untersuchung zeigen, dass der Kureyşan-Ocak nicht nur als religiöses Zentrum wirkt, sondern auch eine strukturierende Rolle für die Weitergabe sozialer und kultureller Traditionen einnimmt. Ziel der vorliegenden Arbeit ist es, die historischen, religiösen und gesellschaftlichen Wirkungsdimensionen des Kureyşan-Ocaks im Kontext Erzincans zu analysieren. Dabei wird deutlich, dass das Alevitentum nicht auf den individuellen Glaubensvollzug beschränkt ist, sondern als umfassendes soziales und kulturelles Ordnungssystem verstanden werden muss. Methodisch basiert die Studie auf einem qualitativen Ansatz und einer Literaturrecherche, ergänzt durch die Analyse von mündlichen Überlieferungen, Cem-Ritualen und Dede-Talip-Beziehungen. Auf diese Weise werden die alevitische Identität in Erzincan und die Rolle des Kureyşan-Ocaks in ihrer historischen Kontinuität und religiösen Praxis ganzheitlich erfasst.

Schlüsselwörter: Kureyşan-Ocak, Alevitentum, Erzincan, Anatolien, Glaube.

Giriş

Alevi terimi, “Hz. Ali’yi sevgiyle anmak, ona bağlılık göstermek ve saygı duymak.” anlamında kullanılmaktadır (Dalkıran, 2002: 96). Sözlük kökeni itibarıyla ise Arapçada “Ali’ye mensup”, “Ali’ye bağlı” anlamlarını taşımaktadır (Fıçlalı, 1987: 19). Alevilik, Hz. Ali ve ehlibeyit sevgisine dayanan, tasavvufi öğretilerle harmanlanmış özgün bir inanç sistemi olarak, bireysel ibadet pratiklerinin yanı sıra toplumsal ilişkileri, ocak ve dedelik kurumları ile cem ve semah gibi ritüeller aracılığıyla da kendini göstermektedir. Anadolu’da hâkim dinî anlayış büyük ölçüde Sünnilik olmakla beraber, bazı topluluklar farklı inanç ve yaşam biçimlerini benimsemişlerdir. Bu farklılıklar tarihsel süreçte çeşitli adlandırmalarla ifade edilmiştir. *Rafîzi*, *Torlak*, *Kalenderî*, *Mülbit*, *Işık*, *Caferî* ve *Bektaşî* gibi farklı terimler zamanla tek bir çatı altında toplanmış ve *Alevi* kavramı içerisinde eriyerek daha bütüncül bir kimlik kazanmıştır (Ocak, 1989: 368).

Alevilik inanç sisteminin temel direklerinden birini, yol erkânının yazılı kaynağı olan *Buyruk* oluşturmaktadır. Buyruk’ta yer alan en önemli bölümlerden biri “Üç Sünnet – Yedi Farz” anlayışıdır. Alevi geleneğinde Üç Sünnet, Sünnilikteki uygulamalardan farklı bir içerik taşır. Bunlar; Hakk’ı zikretmek, kalpte düşmanlık barındırmamak ve gidilen yola bağlı kalmak ilkeleridir. Yedi Farz ise Alevi erkânının bireysel ve toplumsal boyutlarını düzenleyen kurallardır. Bunlar arasında; muhasip olmak, taç giymek, tövbe almak ve özü ulu almak gibi uygulamalar öne çıkmaktadır. Alevilik inancında, insanın Allah’a ulaşması ve olgunluğa erişmesi belirli aşamalardan geçmesiyle mümkündür. Bu yolculuğun en temel öğretilerinden biri “Dört kapı kırk makam” anlayışıdır. Söz konusu öğreti; Şeriat Kapısı, Tarikat Kapısı, Marifet Kapısı ve Hakikat Kapısı olmak üzere dört ana basamaktan oluşmaktadır. Her bir kapı, bireyin manevi yolculuğunda ilerlemesini sağlayan on makamı içerir ve böylece toplam kırk makamdaki meydana gelen kapsamlı bir öğreti sistemi ortaya çıkmaktadır (Aydın, 2020: 130).

Alevilik, tarihsel süreç içerisinde farklı coğrafyalarda varlık göstermiş olmakla birlikte, en yoğun şekilde ortaya çıktığı bölgelerden biri Anadolu’dur. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Anadolu’da “Alevilik” kavramı Hz. Ali merkezli bir anlam çerçevesinde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Erzincan ve çevresi, Alevi topluluklarının tarihsel hafızasında önemli bir merkez olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, bölgedeki köklü ocaklardan biri olan Kureyşan Ocağı, dinî otoriteyi temsil eden bir yapı olmasının yanında dede-talip ilişkileri, cem erkânları ve sözlü kültüre

dayalı bilgi aktarımı yoluyla Alevi toplumunun sosyal, kültürel ve manevi yapısı üzerinde etkili olmuştur (Çem, 1999: 105).

Kureyşan Ocağının Tarihsel Temelleri

Kureyşan Ocağı, Anadolu'daki en eski ve köklü Alevi ocaklarından biridir (Ocak, 2009: 19; Dede Baba, 2000: 39). Horasan'dan gelen Hacı Kureyş tarafından kurulduğu kabul edilen bu ocak, Anadolu'nun birçok bölgesine yayılmıştır (Melikoff, 1994: 53; Onat, 2003: 124). Tunceli'nin Nazımiye ilçesine bağlı Zeve köyü ile Gaziantep'in Yavuzeli ilçesine bağlı Yukarı Kayabaşı köyü kökenli olan ve günümüzde büyük ölçüde Adıyaman'ın Kındıralı köyünde yaşamlarını sürdüren Kureyşan Ocağı mensupları, ortak bir soydan gelmektedir. Sözlü kaynaklara göre bu topluluğun atası, XIII. yüzyılın başlarında Horasan veya Kırmanşah bölgesinden Anadolu'ya göç eden, Kureyş aşiretine mensup Seyyid Mahmud-ı Kebir adlı bir dervıştır. Alevi-Bektaşî inanç sisteminde önemli bir yer tutan ocak yapılarının çoğunda olduğu gibi, Kureyşan Ocağı da silsilesini Hz. Ali ve ehlibeyite dayandıran seyyidlik kimliğiyle tanımlanır (Taş, 2019: 32).

Kureyşanlı dedeler, kendilerini Horasan kökenli olarak kabul ederler ve soylarını Hz. Ali'ye dayandırır. Birçok Alevi-Bektaşî ocağı, Horasan'dan Anadolu'ya gelen erenler ve dervişler aracılığıyla kurulmuştur (Kocadağ, 1998: 186). Kureyşanlıların Horasan üzerinden Anadolu'ya göç ettikleri yönündeki sözlü anlatımlar, tarihsel ve etimolojik verilerle de desteklenmektedir. Bu konuda Kaya'nın verdiği bilgiler şu şekildedir:

Kureyşanlıların Horasan'ın (Khurasan) Hazar Denizi'nin Güneyine ve Doğusuna uzanan Gur (Afganistan) bölgesinden geldikleri Dersim'e yerleştikleri bilinmektedir. Kureyşliler Ehlibeyit'e bağlı olmaları nedeniyle, bu soydan geldikleri için bu soya benzer özellikler taşırlar. Kureyşanlıların Hacı Bektaş kanalıyla İbrahim-i Sani ve İmam Musa Kazım'a dayandığını belirtmektedir (Kaya, 2004: 151).

Anadolu'da bilinen ilk seyyidlik icazetnamesinin verildiği ocak olarak öne çıkan Kureyşan Ocağı'nın şecereleri incelendiğinde, ehlibeyite uzanan bir soy zincirinin varlığı görülmektedir. Bu bağlamda Düzgün Baba'nın da seyyid kimliğiyle anıldığı anlaşılmaktadır (Boztepe, 2009: 32-33; Görgü, 2004: 7). Alevi inancında, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın çocuklarından gelen soylar özel bir saygı görmektedir. Bu soylardan gelenlere verilen ünvanlar şunlardır: Şerif ünvanı, Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere;

Seyyid ünvanı ise Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere verilen ünvanlardır. Kureyşanlı dedelerin "Seyyid" olarak kabul edilmesi, onların Hz. Hüseyin'in soyundan geldiklerine inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, onların Alevi toplulukları içinde dinî liderlik ve rehberlik rollerini üstlenmelerine zemin hazırlamıştır (Ocak, 2000: 66; Melikoff, 2006: 102; Döğüş, 2023: 92).

Kureyşan Ocağı'nın kökeni, XIII. yüzyılın başlarında Horasan veya Kirmanşah'tan Anadolu'ya göç eden Kureyş aşiretine dayanmaktadır. Bu göçün, Moğol istilası ve bölgede yaşanan çeşitli siyasal ve toplumsal sıkıntılar sonucunda gerçekleştiği ifade edilmektedir. Kureyş aşiretinin bir kolu Tunceli'nin Mazgirt ilçesine yerleşmiş, diğer bir kolu ise Orta Anadolu'ya yönelmiştir. Sözlü kaynaklara göre Kureyş aşiretiyle birlikte Anadolu'ya gelen ve Kureyşan Ocağı'nın kurucusu kabul edilen Seyyid Mahmud-ı Kebir, diğer adıyla Kureyş, bu süreçte genç yaşlardadır. Rivayetlerde onun yaklaşık 16-17 yaşlarında olduğu aktarılmaktadır. XIII. yüzyılın başlarında Horasan veya Kirmanşah'tan Anadolu'ya gelen Kureyş, Tunceli'nin Mazgirt bölgesine yerleşmiş; burada bir kaya içinde yaşamaya başlamış ve gösterdiği kerametlerle halkın dikkatini çekmiştir. Bu dönemde Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Doğu Seferi sırasında Tunceli/Mazgirt ile Elâzığ sınırında bulunan Peri Suyu kıyısındaki Bağın Kalesi'ne geldiği aktarılmaktadır. Halk arasında Kureyş hakkında anlatılan kerametleri duyan Sultan, onu huzuruna çağırır. Rivayete göre Kureyş, kış mevsiminde esasını nehre vurur ve nehir içini yaz meyve ve sebzelerinin bulunduğu bir bostana dönüştürür. Ardından bu meyve ve sebzeleri Sultan'a sunar. Ancak Sultan, Kureyş'in kerametlerine inanmakta tereddüt eder ve onu ateşle sınamak ister. Bunun üzerine bir fırın yaktırır ve Kureyş'i fırına girmeye davet eder. Kureyş bu daveti kabul ederken Sultan'ın çuhadarı Mehmed'i de yanına alır. Uzun bir süre sonra ikisi fırından çıkar ve üzerlerinde kırağı olduğu görülür. Çuhadar Mehmed, fırının içinde her yerin buzla kaplı olduğunu ve orada beyaz bir kartal gördüğünü anlatır. Bu olay üzerine Sultan'ın Kureyş'in seyyidliğini kabul ettiği rivayet edilmektedir. Anlatıya göre Kureyş, hükümdardan yerleşim için izin isterken "Benim bir asam var, onu yere atacağım; nereye düşerse oraya yerleşeceğim." ifadelerini kullanır. Sultan'ın bu isteği kabul etmesi üzerine Kureyş, Mazgirt'ten esasını atar. Asa, bugünkü Nazımiye ilçesine bağlı Zeve köyü sınırlarına düşer. Bu olay, sözlü gelenekte bir keramet olarak yorumlanmakta; Kureyş'in ilahi bir irşat ve yönlendirme sonucunda bu bölgeye yerleştiğine inanılmaktadır. Zamanla Kureyş'in bu ve benzeri kerametleri çevrede yayılmış, onun manevi otoritesi farklı aşiretler arasında tanınmaya başlamıştır. Bu

gelişmeler sonucunda bölgedeki on iki aşiret, Kureyş'e talip olmuş ve onun manevi önderliğini kabul etmiştir (Taş, 2019: 3251; Fırat, 1998: 47).

Sözlü anlatılara göre, Kureyşan Ocağı'nın kurucusu Seyyid Kureyş, Nazımiye yöresine yerleştikten sonra evlenmiş ve bu evlilikten yedi oğlu ile iki kızı dünyaya gelmiştir. Kızlarının isimleri Haskar ve Zel olarak aktarılmaktadır.¹ Oğullarından Haydar, genç yaşta "sır" olmuş yani manevi bir şekilde aramızdan ayrılmıştır. Kureyşan Ocağı'nın kurucu figürü olan Seyyid Mahmud-ı Kebir'in soyunun, altı oğlu aracılığıyla devam ettiği ifade edilmektedir. Sözlü kaynaklara göre bu oğulların isimleri Mahmud (Şıh), Hüseyin, Ali, Kali, Mevali, Kud ve Haydar şeklindedir. Bu altı koldan her biri, zamanla ocağın farklı bölgelerdeki temsilcileri ve hizmet yürütücüleri hâline gelmiştir. Bu soy hatları içerisinde özellikle Mahmud isimli oğulun, kerametleri nedeniyle halk arasında "Şıh" ünvanıyla anıldığı belirtilmektedir. Nitekim günümüzde de özellikle Tunceli yöresinde "Şıh" ünvanı en çok Kureyşan Ocağı mensupları tarafından taşınmakta ve bu lakap, ocağın Mahmud koluyla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bazı kaynaklarda, Baba Kureyş'in oğlu Haydar'ın genç yaşta vefat ettiği ve manevi bir mertebeye ulaşması sebebiyle "sır" olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Haydar'ın ismi, Tunceli'nin en yüksek dağlarından biri olan Düzgün Baba Dağı'na verilmiştir.² Bu durum, Haydar'ın hem bölgesel hem de kültürel anlamda önemli bir figür olduğunu göstermektedir (Karakaş, 2014: 80). Kureyşan Ocağı'nın bir kolu, Gaziantep'in Yavuzeli ilçesine bağlı Yukarı Kayabaşı köyüne dayanmaktadır. Kaynaklara göre, XIII. yüzyılın ortalarında Seyyid Mahmud-ı Kebir (Kureyş), Tunceli'nin Nazımiye bölgesinden çok sayıda talibiyle birlikte ayrılarak Anadolu'yu, Suriye'yi ve Mısır'ı gezmiş, en son Gaziantep'e yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Bu süreçte, Yukarı Kayabaşı köyünün Zırar/Zirali mevkiinde defnedilmiştir. Ayrıca, burada "Saatlik Kureyş" olarak da bilinen Sadır/Sadel adında bir oğlu olmuş ve buradaki soyu da bu oğlundan devam etmiştir. Ayrıca Kureyş'in çok sayıda talip ve derviş eşliğinde Zeve'den ayrıldıktan sonra, Anadolu'daki önemli dergâhları ziyaret ettiği görülmektedir. Bu seyahatin, sadece bir yer değiştirme değil,

1 Taş; bu sözlü anlatılarda Aydın ve Tunceli'den bazı kişiler ile görüşme sağlamıştır. Bu kişiler Hasan Taş, Aydın (Haziran 2014- Mart 2019); Mehmet Akyüz, Tunceli/Nazımiye/Zeve köyü, (31 Temmuz 2014); Haşim Kızılkın, Tunceli/Nazımiye/Zeve köyü, (31 Temmuz 2014); Haskar Taş, Aydın, (Haziran 2014-Eylül 2023); Mehmed Yıldız, Tunceli/Merkez, (4 Ağustos 2014). Detaylı bilgi için bk. Taş, 2019: 113.

2 Düzgün Baba efsanesi için bk. Güven, 1991: 134; Köse, 2019: 13-24.

aynı zamanda tasavvufi bir irşat yolculuğu olduğu kabul edilmektedir. Anlatılara göre, bu seyr-i sülûk niteliğindeki yolculuk sırasında Kureyş, Hacı Bektaş Veli'nin dergâhını da ziyaret etmiş, bu ziyaretle birlikte Kureyşan Ocağı ile Bektaşî yolunun ruhani bağı pekişmiştir (Taş, 2019: 3252).

İnanç ve Kimlik İnşasında Kureyşan Ocağı

Günümüzde Kureyş'in soyundan geldiği kabul edilen aileler hem Adıyaman'ın Kındıralı köyünde hem de Gaziantep'in Yavuzeli ilçesine bağlı Yukarı Kayabaşı köyünde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu yerleşimlerdeki Kureyşanlı toplulukların kökenine dair bilgiler, sınırlı olmakla birlikte, sözlü kültür aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Konuya dair dikkat çekici bir bilgi ise 1543 tarihli bir Osmanlı tahrir defterinde, Gaziantep'te "Kureş" veya "Kureyş" adlı bir mescitten bahsedilmesidir.³ Ancak, bu mescidin Kureyşan Ocağı ile doğrudan bir bağlantısı olup olmadığı net değildir. Aradaki ilişkiyi belgeleyen açık bir kayıt ya da belge henüz bulunmamaktadır. Kureyş'e atfedilen türbe, Gaziantep Yavuzeli'ne bağlı Yukarı Kayabaşı köyünün yakınlarında yer alan Zıralı (ya da Zırat) mevkisindedir. Ayrıca, Kureyş'in oğlu Sadır Kureyş'in türbesi, bu bölgeye oldukça yakın olan Bülbül köyünde bulunmaktadır (Yalçın ve Yılmaz, 2017: 112).

Kureyşan Ocağı'nın pir-mürşit ilişkileri de bu manevi yapının temel taşlarından biridir. Sözlü geleneklere göre Kureyşanlıların pirleri Baba Mansurlular, Baba Mansurluların pirleri Seyyidanlar (Seydisler/Seydolar), Seyyidanların pirleri ise Kureyşanlılardır. Bu karşılıklı pir-mürşit ilişkisi, her bireyin bir başkasına ihtiyaç duyduğu, kimsenin tek başına var olamayacağı ve herkesin eşit olduğu anlayışına dayanır. Bu yapı, Alevi inancında "El ele, el Hakk'a" prensibiyle de örtüşmektedir. Bir rivayete göre, Baba Kureyş bir gün vahşi bir ayıya binmiş, bileğine doladığı bir yılanı kamçı olarak kullanarak ayıyı yürütmüştür. O sırada duvar örmekte olan Baba Mansur ise yaptığı duvara binerek onu yürütmüş ve Baba Kureyş'i karşılamıştır. Bu mucizevi olay karşısında derin bir hayranlık duyan Baba Kureyş, "Sen taş duvara can verdin." diyerek Baba Mansur'un elini öpmüş, ona ikrar vererek talip olmuştur (Koç, 2019: 472). Kureyşan Ocağı'nın talipleri, Baba Kureyş'in Baba Mansur'a olan bağlılığına istinaden, Baba Mansur Ocağı'nın da müritleri olarak kabul edilir. Bu

3 373 Numaralı *Aynâtüb Livâsı Mıfassal Tabîrî Defteri (950/1543)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara: 2000, 21.

bağlamda, yüzyıllardır Kureyşan Ocağı dedeleri, Baba Mansur Ocağı'na mensup dedeleri mürşit olarak benimsemişlerdir (Uluğ, 1939: 83).

Tunceli'nin Mazgirt ilçesindeki Düzgün Baba Dağı civarındaki Büyükköy, ocağın önemli merkezlerinden biridir. Büyükköy'ün, Kureyşan Ocağı'nın merkezi olarak kabul edilmesinde, bölgedeki dede ailelerinin varlığı ve ocakla ilgili ritüellerin burada sürdürülmesi etkili olmuştur. Kureyşanlılar, ağırlıklı olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde, özellikle Erzincan, Tunceli, Elâzığ'ın Nazımiye ve Mazgirt yörelerinde yaşamaktadır. Bununla birlikte, Malatya, Adana, Gaziantep, Adıyaman, Muş, Varto, Ankara, Konya ve Urfa bulunmaktadır. Ayrıca, Tunceli, Adıyaman ve Erzincan yöresinin dedeleri ve yaşlılarının aktardığı bilgilere göre, Halep, Rakka, Amasya, Tokat, Çanakkale ve Edirne'de de bu ocağa bağlı topluluklar yaşamaktadır (Fırat, 1998: 45-46).

Doğu Anadolu'daki Alevi topluluklar, Kureyşanlıları kutsal bir ocak olarak kabul etmekte, onları inançsal sürekliliğin ve ruhani otoritenin taşıyıcıları olarak görmektedir. Bu topluluk nezdinde Kureyşanlılara duyulan saygı, yalnızca soy bağından ya da dedelik silsilesinden değil, aynı zamanda topluma sundukları dinî hizmetlerin içtenliği ve sürekliliğinden kaynaklanmaktadır. Kureyşan Ocağı mensupları arasında dedelik görevini sürdürenlere halk arasında "Horasanlı Baba Kureyş" denilmektedir. Bu ünvan, Kureyşan Ocağı'nın Horasan Erenleri ile ilişkilendirildiğini, yani soylarının Horasan'dan gelen evliyalara dayandığı inancını ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2018: 429).

Erzincan'da Alevi İnanç Yapısı ve Kureyşan Ocağı

Osmanlı arşiv belgeleri, Cumhuriyet dönemi çalışmaları ve söz konusu aşiret raporları incelendiğinde, Erzincan ve çevresinde yaşayan Kureyşanlıların tarihsel süreçte hem idari kayıtlarda hem de yerel araştırmalarda farklı biçimlerde zikredildiği görülmektedir. Osmanlı arşiv kayıtlarında yer alan 1846 tarihli bir belgeye göre (Ek-1), Erzincan ile Tercan kazaları civarında iskân eden Çarıklı ve Kırışanlı (Kureyşanlı) aşiretlerinin, Peri Kazası çevresindeki yerleşik ahaliye zarar verdikleri ve devlete vergi vermedikleri gerekçesiyle üzerlerine asker sevk edildiği anlaşılmaktadır. 1849 tarihli Osmanlı arşiv belgelerinden birinde (Ek-2), Sarıkaya karyesi taifesinden Koraşanlı (Kureyşanlı) Mü'min adlı bir şahsın, Tercan kazasına bağlı Başköy karyesinde bulunan bazı tarla ve arazileri zorla zapt ettiği ve bu nedenle köy halkı tarafından hakkında resmî şikâyetle bulunduğu ifade edilmektedir.

1970'li yıllarda hazırlanan Aşiretler Raporu'nda, Erzincan, Bingöl, Erzurum, Gümüşhane ve Tunceli illerinde yaşayan Kureyşanlar hakkında da bilgiler yer almaktadır. Kimin tarafından hazırlandığı bilinmeyen bu raporda, Erzincan'da yaşayan Kureyşanların nüfusunun 7.260 olduğu belirtilmektedir. Kureyşanlı Aşireti'nin Kürtçe'nin Kırmanç lehçesi ile Dersim Zazacası konuştukları, inanç bakımından ise Alevi-Kızılbaş oldukları ifade edilmektedir. Erzincan'ın Çayırılı ilçesine bağlı Yukarı Çamurdere, Ozanlı, Hastarla, Doğanıyuva, Yaylakent, Başköy, Paşayurdu, Yaylalar, Sarıgüney, Turnaçayırı, Çilhoroz, Boybeyi ve Eşmepınar köylerinde yaşadıkları belirtilen Kureyşanlıların, geçmişteki isyanlara katılmadıkları da raporda vurgulanmaktadır (Aşiretler Raporu, 2014: 74).

Kemali, 1932 tarihli eserinde verdiği bilgilere göre, Kureyşanlıların yaşadığı bölgeler ve nüfusları şu şekildedir:

- **Erzincan:** Göller (51), Kureyşli Sarı Kaya (119), Abge (79), Kolu Komu (29), Zorun (60), Başköy (235), Semek (290), Kâhnut (33), Ekrek Göller (119), Çamurdere (155), Hayrani (125), Harşin (47), Yaylalar (138), Peyler (95), Çil Horoz (57), Koç Maşat (39) ve Karataş (70) köylerinde toplam 1.741 kişi (Kemali, 1932: 375).
- **Plümer:** Tahsini Komları Geliyi Müşkâm (223) ve Tahsini Komları Varamili (53) köylerinde toplam 276 kişi (Kemali, 1932: 383).
- **Kiği:** Dizvas (90), Paş (191), İresk (23) ve Taro (86) köylerinde toplam 390 kişi (Kemali, 1932: 387).

Bu verilere göre, Erzincan'da toplamda 2.407 Kureyşanlının yaşadığı belirtilmektedir. Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerinde, Kureyşan Ocağı'nın adı genellikle "Kureyş" veya "Kureyş Cemaati" olarak geçmektedir. Bu belgelerde, "ocak" terimi yerine daha çok "cemaat" veya "aşiret" ifadeleri kullanılmıştır. Osmanlı belgelerinde "Kureyş" ismi farklı şekillerde transkript edilmiştir. Örneğin, "Kureş", "Kırış", "Kuriş", "Koriş" ve "Koraş" gibi transkriptler, Osmanlıca yazımındaki farklılıklardan ve okuma hatalarından kaynaklanmaktadır. Bu çeşitlilik, arşiv belgelerinde Kureyşan topluluğunun izini sürmeyi zorlaştırmaktadır (Taş, 2018: 233).

Erzincan'ın Merkez ilçesine bağlı Yamaçlı Mahallesi ve Beşsaray köyü, Alevi inanç sisteminin önemli unsurlarını barındıran ocak yapılarıyla dikkat çekmektedir. Yamaçlı Mahallesi, Erzincan Merkez ilçesine bağlı olup Çağlayan beldesine yaklaşık

3 km uzaklıktadır. Mahalle sakinleri, Aregli aşiretine mensup olduklarını belirtmekle birlikte hem Babamansurlular hem de Kureyşliler soyundan geldiklerini ifade etmektedirler. Yamaçlı'da dört önemli ocak bulunmaktadır: Babamansurlular, Kureyşliler, Derviş Cemallar ve Pir Sultanlar. Bu ocakların hepsi, Hacı Bektaş Velî'den ruhsatlıdır ve cem ibadetlerini birlikte gerçekleştirmektedirler. Aregliler talip konumunda olup Babamansurlular, Kureyşliler, Derviş Cemallar ve Pir Sultanlar ise ocak konumundadırlar. Yine Beşsaray köyü, Erzincan il merkezine yaklaşık 6 km uzaklıkta, Erzincan-Kemah yolu üzerinde yer almaktadır. Beşsaray köyünde bulunan ocaklardan birinin Kureyşan Ocağı olduğu bilinmektedir (Türkdoğan, 1999: 10).

Alevi inanç sistemi içerisinde Kureyşan Ocağı hem ruhani önderlik hem de toplumsal rehberlik görevini üstlenen köklü bir yapıdır. Bu ocakta ibadetler, klasik İslam ibadetlerinden farklı olarak, cem merkezli ve topluluk temelli ritüellerle gerçekleştirilir (Yaman, 2004: 135). Alevi inanç sisteminde olduğu gibi Kureyşan Ocağı'na bağlı topluluklarda da en temel ibadet biçimi cem ritüelidir. Cem, dua edilen bir ibadet olmanın yanında görgü, arınma, toplumsal barış, birlik ve eşitlik ilkelerinin uygulandığı bir ritüeldir (Dönmez ve Çelik, 2018: 11). Cemlerde on iki hizmet esasıyla hareket edilir. Bunlar arasında; Dede (Mürşit, Pir), Rehber, Gözcü, Çerağcı (Delilci), Zâkir (Âşık), Ferraş (Süpürgeci), Sakka (İbrikar), Kurbanacı (Sofracı), Pervâne, Davetçi, İznikçi (Meydancı), Kapıcı (Bekçi) yer almaktadır (Yaman, 2012: 233).

Dede, Kureyşan Ocağı'nın soyundan gelen bir kişi olarak ibadeti yönetir, topluluğu görgüye çeker ve dinî-hukuki kararları verir. İbadetlerde kullanılan dil çoğunlukla Türkçedir. Bu yönüyle Kureyşan Ocağı, Alevi inancının halkla bütünlüştürmüş, sözlü kültüre dayalı yorumunu temsil eder. Gülbanglar⁴ (dua), nefesler (dinî şiirler), ve semahlar (zikir ve ibadet amaçlı dönüş dansları) ibadetlerin ayrılmaz parçalarıdır (Yaman, 2009: 180).

Kureyşan Ocağı mensupları arasında talip–dede ilişkisi esastır. Talipler, dedelerine bağlılık gösterir, dinî rehberlik alır ve cem görgüsünden geçerek topluluk içindeki yerini alır (Şahin, 2007: 315-317).⁵ Ocak sisteminde musahiplik (manevi kardeşlik) kurumu da önemli yer tutar. Musahip olanlar, ömür boyu birbirlerinin sorumluluğunu

4 Gülbanglar hakkında detaylı bilgi için bk. Uzun, 1996: 232-235; Sunar, 1975: 75-93; Ersal ve Eröz, 2013: 53.

5 Kureyşan Ocağında talip–dede ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bk. Uludağ, 1994: 76; Yaman, 2011: 45; Tekin 2011: 97; Kılıç, 2005: 130.

taşır ve topluluk önünde birlikte hesap verirler (Türkdoğan, 1995: 25). Ayrıca, tüm Alevi topluluklarında olduğu gibi Kureyşanlılar arasında da sağdıçlık (musahiplik) ve kirvelik ilişkileri kutsal kabul edilmekte, bu nedenle bu tür bağlara sahip aileler arasında evlilik yapılmamaktadır. Musahip⁶ olan ailelerin çocukları birbirleriyle evlenemez. Bu yasak, bazı bölgelerde yedi kuşak boyunca geçerlidir (Tur, 2002: 421).

Erzincan'ın Çağlayan beldesinde Lolanlılar, Karsanlılar, Haydararılar, Şavalanlılar, Demanlılar, Çarekçiler ve Balabanlılar gibi önemli Alevi aşiretleri bulunmaktadır. Bu aşiretlerin sosyal yapısında, ocak sistemi temel belirleyici unsurlardan biridir. Bu çerçevede, söz konusu aşiretler, Babamansurlular, Pir Sultanlar, Derviş Cemaller ve Kureyşanlılar gibi “ocakzade” sayılan, yani dedelik kurumu ile doğrudan bağlantılı olan topluluklardan kız alıp veremezler (Türkdoğan, 1999: 16). Yine aynı şekilde kirve olan aileler, birbirlerine ahret kardeşi olarak kabul edilir ve bu nedenle aralarındaki evlilikler yasaktır (Taş, 2018: 206).

Kurallar bakımından Kureyşan Ocağı'nda şu temel ilkeler vurgulanır:

- Eline, beline, diline sahip olmak,
- Yol erkânına riayet etmek,
- Toplumsal barışı gözetmek,
- İkrar vermek.

Bu ibadet ve kurallar, Kureyşan Ocağı'na bağlı Alevi topluluklarının inançsal kimliğini, toplumsal yapısını ve kültürel sürekliliğini belirleyici ölçüde etkilemiştir.

Alevilik inancında cem ve semah ibadetleri, ritüel boyutlarıyla birlikte manevi, toplumsal ve sembolik anlamlar içeren kutsal pratikler olarak değerlendirilmektedir (Dedekargınoğlu, 2012: 121; Aytekin, 1958: 92-95). Semah, cem ibadetinin vazgeçilmez ve ayrılmaz bir parçası olup genellikle cem ritüelinin sonunda icra edilir. Kadın ve erkek canların birlikte semah dönmesi, Alevi inanç sistemindeki cinsiyet eşitliği ilkesinin pratikteki en açık yansımalarından biridir. Semah, Tanrı aşkı ile dönülen kutsal bir ibadet olarak görülür ve “Kırklar Semahı” olarak adlandırılır

6 Musahiplik hakkında detaylı bilgi için bk. Eröz, 1992: 111-115; Timuroğlu, 2004: 82; Gölpinarlı, 1977: 224; Uğurlu, 1991: 13; Üçer, 2015: 232; Üçer, 2020: 20-23; Ersal, 2016: 246; Dedekargınoğlu, 2016: 91-94.

(Baharlu, 2020: 15; Baharlu, 2021: 21-24). Bu dönüş, insanın nefsini terbiye etmesi ve Hakk'a ulaşma çabasını simgeler.

Alevi-Bektaşî inanç sisteminde Kurban Bayramı Cemi, takvimsel ritüeller arasında yer alır ve genellikle bayramdan bir gün önce (arife günü) veya bayramın birinci günü sabahı gerçekleştirilir. Bu cemler, ikrar şartı aranmadan, gönül rızasıyla katılımın mümkün olduğu cemlerdir. Kureyşanlılar arasında, Kurban Bayramı'nın üç gün sürdüğüne inanılır. Bayramdan iki gün önce başlayarak sırasıyla Allah, Muhammed ve Ali için üç gün oruç tutulur. Bayramın üç gününde de aynı sıralamayla kurban kesilir (İpek, 2014: 309). Bu çeşitlilik, Alevi inanç pratiğinin bölgesel ve kültürel zenginliğini yansıtır. Kureyşan Ocağı da Alevi-Bektaşî inanç sistemine bağlı bir topluluktur ve kurban kesme gelenekleri, dinî ve kültürel ritüellerle derinlemesine iç içe geçmiştir. Bu gelenekler, sadece Kurban Bayramı ile sınırlı kalmayıp yılın farklı dönemlerinde çeşitli anlamlarla yerine getirilir. Kemali (1932: 182) eserinde, Alevi topluluklarıyla ilgili bazı iddialar yer almaktadır. Bunlardan biri, Kızılbaşların her yıl 20 Ocak'ta cem ritüeli düzenledikleri ve bu ritüellere bekâr kız ve erkeklerin katılmadığı yönündedir. Ancak bu iddia, Alevi inanç ve uygulamalarıyla örtüşmemektedir.

Alevi inancında Muharrem orucu, on iki gün boyunca tutulan ve Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin ve yoldaşlarının anısına adanan bir yas ve matem orucudur. Kureyşan Ocağı mensupları, bu orucu hem bireysel bir ibadet hem de toplumsal bir bilinçlenme aracı olarak benimsemektedir. Bu oruç, fiziksel açlığın ötesinde nefsin terbiyesi, içsel arınma ve toplumsal dayanışmayı amaçlayan manevi bir ibadet olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, et, süt, yumurta gibi hayvansal gıdalar oruç süresince tüketilmez. Bu, Kerbela'da Hz. Hüseyin ve yoldaşlarının yaşadığı açlık ve susuzluğa duyulan saygının bir ifadesidir. Bazı uygulamalarda, oruç süresince su içilmez. Düğün, nişan gibi sevinçli etkinlikler yapılmaz; müzik çalınmaz. Matem havası korunur. Yalan söylemek, hile yapmak ve kin tutmak gibi davranışlardan kaçınılır (Yörükan, 2015: 267-268). Muharrem orucunun on ikinci günü, Aşure Günü (Dedekargınoğlu, 2014: 31; Polat, 2019: 465; Ülkütaşır, 1976: 313) olarak anılır. Bugün, Hz. Hüseyin'in şahadetinin hatırlanmasının yanı sıra, insanlık tarihindeki diğer önemli olayların da hatırlanmasına vesiledir.

Alevilikte okunan gülbankların dili, tarihsel ve bölgesel bağlamda çeşitlilik göstermektedir. Bruinessen (2005: 93), 1920 öncesi gülbankların çoğunlukla Türkçe olduğunu belirtmektedir. Bu görüşünü ise Kemali'nin "Hiç Kürtçe gülbank yoktur." ifadesiyle desteklemektedir (Kemali, 1932: 183). Ancak Dersimi; Kureyşli

ve Baba Mansur soylarının seyyidlerinin gülbanklarını Zazaca'nın eski bir biçiminde okuduklarını iddia ederek farklı bir perspektif sunmaktadır (Dersimi, 1992: 24). Alevilikte gülbanklar, genellikle topluluk içinde yüksek sesle okunan dualardır ve “gülbank çekme” olarak adlandırılır. Bu dualar, cem törenlerinde ve diğer ritüellerde önemli bir yer tutmaktadır. Alevilikte “tarik”, “alaca değnek”, “erkân değneği” gibi adlarla anılan asalar, cem ritüellerinde dedelerin kullandığı kutsal nesnelere dir. Bu asalar, dedelerin cemi yönetmesine, taliplere dua etmesine ve cem erkânının düzenli bir şekilde icra edilmesine yardımcı olur. Farklı yörelerde bu asaya “serdeste”, “zülfikar”, “kara çomak” gibi isimler de verilir. Bazı bölgelerde asa olmadan cem ritüeli yapılamaz. Asalar genellikle yeşil bir torbada saklanır ve belirli günlerde, duvaz-imam okunarak torbasından çıkarılır (Birdoğan, 2010: 467-468).

Alevi inancında, özellikle dedeler ve analar tarafından uygulanan “nefesle şifa verme” ritüeli, hastaların manevi destek arayışında başvurdukları önemli bir uygulamadır. Bu ritüelde, dede veya ana, hastanın üzerine dua okuyarak el sürerek veya bazı durumlarda özel dualar eşliğinde şifa talebinde bulunur. Altın'ın (2015: 130) bahsettiği; Erzincan'ın Kalecik köyünde yaşayan ve Derviş Cemal Ocağı'na mensup Cevahir Ana, bu geleneğin yaşayan örneklerinden biridir. Kendisiyle yaptığı görüşmelerde, özellikle baş ağrısı gibi rahatsızlıklarla gelen kişilere dualar ettiğini, el sürerek şifa dilediğini belirtmiştir.

Kureyşanlılar, Alevi-Bektaşî inanç sistemine bağlı bir topluluktur ve ocakta yanan ateş, onlar için ailenin devamlılığını ve birliğini temsil eder. Bu ateşin su dökülerek söndürülmemesi ve ateşe tükürülmemesi gerektiğine inanılır çünkü bu tür davranışların kötü şans getireceği düşünülür. Eskiden, bir evin ocağında yakılan ateş gün boyu canlı tutulur, akşam olduğunda ise geriye kalan közlerin üzerine kül serpilerek korunaklı hâle getirilirdi. Sabah olunca, bu közler yeniden alevlendirilir, böylece ocak sürekli diri tutulurdu. Bu uygulama, ateşin neredeyse hiç sönmeden devam etmesini sağladı. Bu inançlar, Kureyşanlılar gibi toplulukların günlük yaşamlarında ve ritüellerinde önemli bir yer tutar. Yine önemli bir ritüel de Kureyşanlıların evlerinin kapısının doğuya ya da güneye bakmasıdır (Taş, 2018: 193-194).

Kureyşanlılar, Alevi inanç sistemine bağlı bir topluluk olarak, ölüm ve cenaze ritüellerini derin manevi anlamlarla yerine getirirler. Bir birey vefat ettiğinde, genellikle yörede yaşayan ve Kur'an bilgisine sahip bir Alevi inanç önderi çağrılır. Bu kişi, ölünün başında Kur'an okur. Ölü, yıkandıktan sonra beyaz, yeşil ve mavi renklerdeki yedi kefene sarılır. Ailenin maddi durumuna göre bu sayı bazen beş veya üç olabilir ancak

çift sayı tercih edilmez. Ölü gömüldükten üç gün sonra, aile tarafından bir yemek hazırlanır ve yakınlarla ikram edilir. Yirmi gün sonra, dost ve akrabalarla birlikte mezar ziyareti yapılır. Maddi durumu elverenler kurban keser ve yemek hazırlayarak mezarda gelenlere dağıtır. Kırkinci gün, evde tekrar yemek hazırlanır ve dua okunması için inanç önderi davet edilir (Taş, 2019: 18).

Sonuç

Kureyşan Ocağı inançsal ve sosyokültürel açıdan Anadolu Aleviliği içerisinde önemli bir yere sahip kadim ocaklardan biridir. XIII. yüzyılda Horasan veya Kırmanşah'tan Anadolu'ya göç eden ve Kureyş aşiretine mensup olduğu söylenen Seyyid Mahmud-ı Kebir adlı derviş, Kureyşan Ocağı'nın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Kureyşan Ocağı, Anadolu Aleviliğinin köklü unsurlarından biri olarak tarihsel ve toplumsal sürekliliğini günümüze taşımış önemli bir inanç kurumudur.

Bu çalışma Osmanlı arşiv belgeleri, Cumhuriyet dönemi çalışmaları ve söz konusu aşiret raporları incelendiğinde, Erzincan ve çevresinde yaşayan Kureyşanlıların tarihsel süreçte hem idari kayıtlarda hem de yerel araştırmalarda farklı biçimlerde zikredildiği görülmektedir. 1846 ve 1849 tarihli Osmanlı belgelerinde Kureyşanlı aşiretine dair yerleşim, vergi ve arazi ihtilafları gibi hususlar kayıt altına alınırken 1932'de Erzincan Valisi Ali Kemal'in çalışmaları ile Kureyşanlıların nüfus dağılımı ve köy yerleşimleri detaylı biçimde ortaya konmuştur. 1970'li yıllarda hazırlanan ve 2014'te yayımlanan *Aşiretler Raporu* ise Erzincan başta olmak üzere Bingöl, Erzurum, Gümüşhane ve Tunceli'de yaşayan Kureyşanlıların nüfusu, konuştukları lehçeler ve inanç yapıları hakkında önemli veriler sunmaktadır. Özellikle bu topluluk Erzincan'da 7.260 kişilik önemli bir nüfusa sahiptir. Elde edilen bulgular, Kureyşan Ocağı'nın inançsal, toplumsal ve kültürel sürekliliği sağlayan bir merkez işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Öncelikle talip-dede ilişkisi ve musahiplik kurumu, ocak sisteminin toplumsal yapıyı düzenleyen temel unsurları olarak dikkat çekmektedir. Musahiplik ve kirvelik bağlarının kan bağı kadar güçlü görülmesi ve evlilik yaşağı gibi kurullarla desteklenmesi, topluluk içi dayanışmayı pekiştiren katı ama işlevsel normların varlığına işaret etmektedir. Cem, semah ve kurban ritüelleri, Alevi-Bektaşî inanç sisteminin eşitlikçi, paylaşımcı ve sembolik boyutunu öne çıkarırken Muharrem orucu ve aşure pratiği, tarihsel bir yas ve manevi arınma geleneğinin günümüzde de canlı biçimde yaşatıldığını göstermektedir. Erzincan özelinde, Babamansurlular, Pir Sultanlar ve Derviş Cemallar gibi farklı ocakların ritüellerinin eş zamanlı olarak icra edilmesi, çoklu ocak sisteminin iç içe geçtiğini ve bölgesel ölçekte bir inanç birliği

oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, nefesle şifa verme, ateşe saygı ve ocak kültü gibi pratikler, kutsalın gündelik hayatla bütünleştiği ve bireysel-manevi ihtiyaçların topluluk değerleriyle harmanlandığı inançsal bir yaşam biçimini yansıtmaktadır. Tüm bu veriler, Kureyşan Ocağı'nın dinî ritüellerin icra edildiği bir merkez olmanın yanında ahlaki düzenin, toplumsal dayanışmanın ve kültürel sürekliliğin korunduğu kurumsal bir yapı niteliği taşıdığını göstermektedir.

- ALTIN, Kader (2022). “Şamanizm’in Anadolu’ya Yansıması: Erzincan İl Örneği”. *Düşünce Dünyasında Türkçe*. 6/34. 123-140.
- AYDIN, Nurhan (2020). “Osmanlıdan Günümüze Aleviliğin Tarihsel Gelişimi”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 18/36. 113-137.
- AYTEKİN, Sefer (1958). *İmam-ı Cafer Buyruğu*. Ankara: Emek Basımevi.
- BAHARLU, İlgar (2020). “Tasavvuf Klasikleri Eşliğinde Safevîler Öncesinde Sema (Semah)”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 22. 179-189.
- BAHARLU, İlgar (2021). “Safevîler Döneminde Sema (Semah) (Kronikler, Seyahatnâmeler ve Minyatürlerde)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 97. 11-28.
- BİRDOĞAN, Nejat (2010). *Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- BOZTEPE, Sinan (2009). *Kureyşan Ocağı*. İstanbul.
- ÇEM, Munzur (1999). *Dersim’de Alevilik*. İstanbul: Peri Yayınları.
- DALKIRAN, Sayın (2002). “Alevî kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”. *EKEV Akademi Dergisi*. 6/10. 95-117.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2012). *Dede Gargın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2014). “Muharrem ve Aşure”. *Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*. 1/1. 31-46.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2016). “Dede Gargın Ocağı’nda Musahiplik Uygulaması Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 78. 91-112.
- DERSİMİ, M. Nuri (1992). *Dersim ve Kürt Millî Mücadelesine Dair Hatıratım*. (M. Bayrak, Haz.). Ankara: Özge Yayınları.
- DÖĞÜŞ, Selahattin (2023). “Alevilik-Bektaşilik İlişkisi ve Aleviliğin Bektaşilikle Kaynaşması”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. 105. 73-95.
- DÖNMEZ, Mehmet ve ÇELİK, Hasan (2018). “Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları”. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*. 2/2. 1-21.
- ERÖZ, Mehmet (1992). *Eski Türk Dini ve Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ERSAL, Mehmet (2016). *Alevilik Kavramlar ve Ocağın Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- ERSAL, Mehmet ve ERSÖZ, Serpil (2013). “Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 65. 53-80.
- FIĞLALI, Ekrem Ruhi (1987). *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- FIRAT, M. Şerif (1998). *Doğru İlleri ve Varto Tarihi*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1977). *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabeveleri.

- GÖRGÜ, Zeki (2004). *Yazılı ve Sözlü Anlatımlarda Seyyid Mahmud Hayrani (Hayati ve Şeceresi)*. Ankara: Kalan Yayınları.
- GÜVEN, Kenan (1991). *Tabiat Güzellikleri ve Kültürel Değerleri ile Tunceli*. Atatürk: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İPEK, Yasin (2014). *Şiadan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik*. İstanbul: Ekim Yayınları.
- KARAKAŞ, Meltem (2014). "Tunceli Aleviliği ve Düzgün Baba Kültü". *Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*. 5. 74-85.
- KARAKAYA-STUMP, Ayfer (2020). *The Kızılbaş-Alevi in Ottoman Anatolia: Sufism, Politics and Community*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- KAYA, Ali (2004). *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi*. İstanbul: Can Yayınları.
- KEMALİ, Ali (1932). *Erzincan (Tarihi, Coğrafi, İktisadi, Etnografik, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi)*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- KILIC, Rüya (2005). *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KOCADAĞ, Burhan (1998). *Alevi-Bektaşî Tarihi*. İstanbul: Can Yayınları.
- KOÇ, Almira (2019). "Baba Mansur Ocağı Anlatıları: Tunceli Örneği", *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu (3-5 Ekim 2019) Bildiriler Kitabı*. Çanakkale: TOKÜAD Yayınları.
- KOLEKTİF (2014). *Aşiretler Raporu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- KÖSE, Onur (2019). "Türk Kültüründe Dağ ve Düzgün Baba Dağı". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/1. 13-24.
- MELİKOFF, İrene (1994). *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*. Çev. T. Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları.
- MELİKOFF, İrene (2006). *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe*. Çev. T. Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- NOYAN, Bedri (2000). *Bütün Yönleri ile Bektaşîlik ve Alevilik*. Ankara: Ardiç Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1989). "Alevi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.2. İstanbul: TDV Yayınları. 368-369.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2000). *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2009). *Geçmişten Günümüze Alevi- Bektaşî Kültürü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ONAT, Hasan (2003). "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine". *İslamiyat*. 6/3. 111-126.
- POLAT, Kadim (2019). "Aşure Geleneğinin Tarihsel Arka Planı ve Osmanlı Kültür Dünyasına Yansımaları". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. 3/4. 457-474.
- SUNAR, Cavit (1975). *Melamîlik ve Bektaşîlik*. Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- ŞAHİN, Haşim (2007). "Ocak". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.33. İstanbul: TDV Yayınları. 315-6-317.
- TAŞ, Kibar (2018). "Yazılı ve Sözlü Kaynaklar Işığında Kureyşan Ocağı'nın Gelenek ve Görenekleri". *Sosyal Bilimler Dergisi*. 5/32. 195-209.
- TAŞ, Kibar (2019). "Seyyid Mahmud-ı Kebir'in (Kureyş) Seyyid Mahmud Hayrani ve Derviş Beyaz/Gevr ile Tarihi Bağı". *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*. 6/43. 3248-3260.
- TAŞ, Kibar (2019). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Köklü Tarihi ile Kureyşan Ocağı*. Ankara: Berikan Yayınları.
- TEKİN, Nergishan (2011). *Türklük ve Alevilik-Bektaşîlik*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- TİMUROĞLU, Vecihi (2004). *Alevilik, Bektaşîlik, Şiilik, Kızılbaşlık*. Ankara: Kalan Yayınları.

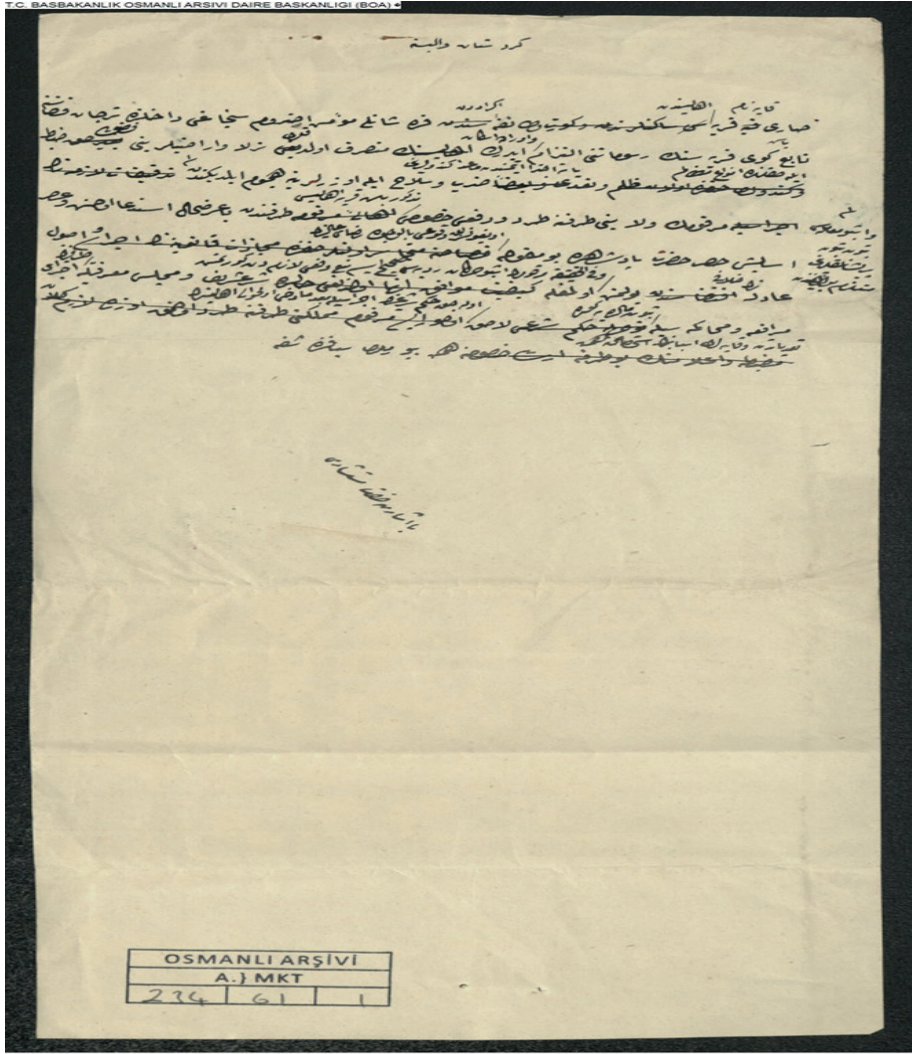
- TUR, Seyit Derviş (2002). *Erkânname, Aleviliğin İslâm'da Yeri ve Alevi Erkânları*. İstanbul: Can Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1995). *Alevi-Bektaşî Kimliği –Sosyo-Antropolojik Araştırma*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1999). “Erzincan Yöresi Alevileri”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 118. 9-24.
- UĞURLU, Ahmet (1991). *Alevilikte Cem ve Musâhiblik*. İstanbul: Ufuk Matbaası.
- ULUDAĞ, Süleyman (1994). “Dede”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.9. İstanbul: TDV Yayınları. 76.
- ULUĞ, Naşit Hakkı (1939). *Tunceli Medeniyete Açılıyor*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- UZUN, Mustafa İsmet (1996). “Gülbank”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.14. İstanbul: TDV Yayınları. 232-235.
- ÜÇER, Cenksu (2015). *Alevilikte Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- ÜÇER, Cenksu (2020). “Musâhiblik Kurumu Üzerinden Alevi Ocaklar ve Gruplar Hakkında Bazı Değerlendirmeler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*. 93. 11-36.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1977). “Çeşitli Halk Gelenek ve İnançları Üzerine Küçük Araştırmalar”, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- VAN BRUÏNESSEN, Martin (2005). *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. Çev. H. Yurdakul. İstanbul: İletişim Yayınları.
- YALÇIN, Alemdar ve YILMAZ, Hacı (2017). *Anadolu'da Bir Oymağın Kültürel Kodları: Koreşanlılar*. Ankara: Gece Yayınları.
- YAMAN, Ali (2004). *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.
- YAMAN, Ali (2009). “Alevilikte Dedelik ve Dede Ocakları”. Ahmet Yaşar Ocak (Ed.). *Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YAMAN, Ali (2012). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap Yayınları.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya (2015). *Anadolu'da Aleviler ve Tabtacılar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

ARŞİV BELGELERİ

- 373 Numaralı *Ayntâb Livâsı Mufassal Tabrîr Defteri (950/1543)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. 2000. s.21.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Mektubi Kâlemi Evrakı*, Dosya No: 234, Gömlek Sıra No: 61.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

A.İ. MKT.00234.00061.001

Ek 2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı, Dosya No: 234, Gömlek Sıra No: 61.